

GLOBALLEŞMEYE HAZIRMİYİZ:GELİŞME AÇIĞI (DEVELOPMENT GAP)

Şinasi Aydemir  
KTÜ.Mimarlık Bölümü

Globalleşme ya da küreselleşme, özellikle son on yıldan bu yana farklı bir anlam ifade etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bir ekonomik kavram olarak ortaya atılan ve örgütsel bir yapıya kavuşan ve GATT olarak adlandırılan hareket üye ülkeler arasında serbest ticareti amaçlamakta idi.The Survey of Regional Literature'da bu konuda şu değerlendirme yapılmaktadır. " Teknolojideki ilerleme, yaygın ekonomik gelişme ve ticaretteki liberalleşmeye teşekkürler olsun ki dünya global pazar haline geldi. Pek çok ülke farkettiği ekonomik gelişme çoğunlukla,dünyanın diğer bölümü ile ticaret ve rekabet yapma gücüne bağlıdır. GATT böyle doğdu, Dünya' nın bir çok ülkesi komşuları ile bölgesel ticaret blokları oluşturma görüşmelerine başladı. Bölgesel ticaret blokları,ortakları arasında gümrükleri azaltma ya da yok etme,sonrada kendi mallarını dünya pazarında daha ucuz ve daha çok rekabet eder hale getirmeyi amaçlamaktadır. Avrupa Ekonomik Topluluğu,Orta Amerika Ortak Pazarı,Amerika-Kanada Serbest Ticaret Antlaşması (FTA),Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması(NAFTA) yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda kurulan örgütlerdir" ( The Surve of Regional Literature,1993). AT ve EFTA da Avrupa da kurulan benzer amaçlı örgütlerdir.

Yukarıda adı geçen örgütler kendi bölgesel ortakları arasında ticareti kolaylaştırırken,kendi dışındaki ülkelere yapılacak ticaret için koruma önlemleri getirerek bölge içi ticareti bölgeler arası ticari rekabetten koruma yollarına baş vurmaktadırlar.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkışı,Orta ve Doğu Avrupa'da siyasal yeniden yapılanmalar,örneğin,Almanya'nın birleşmesi,Çekoslovakya'nın gönüllü bölünmesi , Yugoslavya'nın parçalanması gibi,yeni oluşumlara neden olmuştur. Yeni oluşan devletler siyasal ve ekonomik birliklere katılmak ya da yeni birlikler oluşturmak çabaları içindedirler.

Siyasal güç dengeleri değişirken,iki bloklu dünyadan tek bloklu dünyaya geçişinde sancıları yaşanmaktadır.Yaşanmakta olan globalleşme süreci ,sanıldığı gibi,dünyanın her tarafında türdeş etkileri olan bir gelişme biçimi olarak görülmemelidir. Bu gelişmenin öncüleri kendi dışlarında kalan bölgeler üzerinde korumacılık kuralları,finansman ve teknoloji ile güçlerini duyurmaktadırlar. Bu ülkeler Uzak Doğu Asya'da Japonya, Güney Kore,Singapur,Taiwan ve kısmen Malezya'dır.

Avrupa'da ise AT ve NAFTA ülkeleri arasında ekonomik birlik,özellikle AT ülkeleri arasındaki birlik siyasal birliğe-Tek Avrupa-dönüşmek üzeredir. Avrupanın merkez ve çevre devletleri arasında birliğin genişletilmesi görüşmeleri sürdürülmektedir. AT kendi üyeleri arasındaki ticareti, kapital ve işgücü hareketini serbestleştirirken, birlik dışı ülkelerle olan ticaret ve işgücü hareketini gümrükler,fonlar,yeni teknik ve çevresel standartlarla denetim altında tutmaya çalışmaktadır.

Hallet (1992) AT-92 programı ve GATT görüşmeleri gelişmekte olan ülkelere derin etkiler yapacak nitelitedir görüşündedir.İşgücü ve kapital hareketi kısıtlanırken,bu ülkelere işçi dövizi girişi azalacak ve buna

bağlı düzenlemeler zorlaşacaktır.

AT gibi bloklar dışında kalan gelişmekte olan ülkeler, blok ülkelerine girdi sağlayan ülkeler olarak görülmektedirler ve blok ülkelerdeki her gelişme, gelişmekte olan ülkeleri etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler bloklarca getirilen korumacı önlemlerin kendi geleceklerine nasıl zarar verdiğini görmektedirler; tarım, gıda üretimi, tekstil, giyim ve hafif sanayi ve otomotivde bu etki hissedilmektedir. Ayrıca, AT den gelişmekte olan ülkelere yönelecek tehditlerin, bazı fonların AT'ye yönelmesinden kaynaklanacağı endişesi de dile getirilmektedir.

Globalleşmenin bir sonucu olarak Avrupa' da eyalet devletleri diyebileceğimiz bölgeler oluşmaya başladı. Baden-Württemberg, Alsace-Lorraine, Catalonia ve Wales gibi. 1990 da yürürlüğe giren Amerika-Kanada, Amerika-Meksika serbest ticaret antlaşması yeni bölgelerin ortaya çıkışına neden olmuştur: Kaliforniya'dan Meksika'ya, Seattle'dan Kanada'ya doğru beliren yeni serbest ticaret bölgeleri gibi (Ohmae, 1993).

Yatırımların ulusal ve bölgesel sınırlar dışına kaymalarının nedenleri arasında, bu tür bölgelerde sağlanan altyapı-iletişim, nitelikli işgücü, yerine göre ucuz işgücü, dış pazarlara kolay erişebilme, bankacılık ve çağdaş sosyal gereksinmelerin karşılanmasıdır. Bu amaçla teknoparklar, ensüstri parkları ya da nitelikli organize sanayi bölgeleri planlanmaktadır. Çok özel nitelikli bu tür bölgeler arasında Silicon Valley (California), The Netplex (Washington D.C), Boston ve 128 Güzergahı (Mass.), Araştırma Üçgeni (North Carolina), Strasbourgh vb. bölgelerdir. Benzer alanlar Japonya'da, Güney Kore'de, Singapur ve Taiwan'da yer almaktadır. Bu türden bölgelerin ortaya çıkışı, globalleşmenin mekana yansıyan tarafıdır.

#### Globalleşme ve Türkiye

Türkiye globalleşme hareketinin neresinde yer almaktadır ya da bu hareketin ne derece içinde olacaktır?. Globalleşen Dünya'da daha çok ve daha çeşitli mal hizmet ihraç eder ve bunları globalleşme sonucu ortaya çıkan yeni pazarlara yöneltebilirsek, bunun içinde yeni üretim mekanları ve yeni üretim teknolojileri sağlarsak, globalleşme hareketi içinde yer almanın koşullarını yaratma yolunda önemli bir yol almış oluruz.

Globalleşmenin yeni bir uzantısı ve örgütü KEİB gündemdedir. Bu bağlamda mekansal düzenlemeler gerekecektir. Buralar hangi bölgeler olacaktır?. İstanbul dışındaki bölgelerin bugünkü kapasiteleri KEİB'den beklenen gelişmeler için yeterlidir mi?. Bu türden soruların yanıtları şimdiden hazırlanmassa, örneğin, Karadeniz kentleri sadece ticaretin çıkış kapıları (gateway) olarak kalabileceklerdir.

Globalleşme ile her ne kadar ticaret serbestleşiyorsa da, oluşan ticari bloklar, blok içi ticareti blok dışı ticaretin rekabetinden korumak için önlemler getirmektedirler. Korumacılık yoluyla da, zengin ülkelerin daha zenginleştiği, fakir ülkelerinse daha fakirleştiği görüşü, kur ve enflasyonist politikalarla daha da belirginleşmektedir.

Ülkemizin, bloklar arası, kişi başına GSMH değerleri ile karşılaştırması, globalleşen Dünya'daki yerimizi göstermesi bakımından önemli sonuçlar vermektedir. Bu konuda bloklar arası bir karşılaştırmayı Thirwall (1983) yapmaktadır. Thirwall'ın bulgularına 1990 yılına ait bulunabilen değerler de eklenerek yeniden bir değerlendirme yapılmıştır (Bkz. Tablo 1).

Bütün ülkeler için 1990 GSMH değerlerine erişilememekle birlikte, Tablo 1 deki karşılaştırmalardan görülmektedir ki Türkiye ile AT, NAFTA ve

diğer gelişmiş ülkeler arasında büyük gelir farkları (development gap) vardır.

Tablo 1: Bloklar Arası Gelişmişlik (GSMH ve \$ olarak)

Blok ve ülkeler	1979 *	1990**
Düşük gelililer	230	
Çin-Hindistan	230	
Diğer ülkeler	240	
Orta gelir grubu	1420	
Petrol ihraç eden ül.	1120	
Petrol ithal eden ül.	1550	
TÜRKİYE	1330	2589
Mısır	480	
Suriye	1030	
Kore	1480	
İsrail	4150	
Yunanistan (AT)	3960	6603
İspanya (AT)	4380	12610
Portekiz (AT)	2180	5730
Endüstrileşmiş ülkeler	9440	16000
İrlanda (AT)	4210	12371
İtalya (AT)	5250	18873
İngiltere (AT)	6320	16895
Avusturya (EFTA)	8630	20688
Finlandiya (EFTA)	8160	26480
Japonya	8810	
Kanada	9640	
Fransa (AT)	9950	21103
Hollanda	10230	18664
USA	10630	
Belçika (AT)	10920	19330
Almanya (AT)	11730	23689
Danimarka (AT)	11900	25660
İsveç (EFTA)	11930	26337
İsviçre (EFTA)	13920	33529
Gelir fazlası olan ül.	5470	
İrak	2410	
S.Arabistan	7280	
Libya	8170	
Kuveyt	17100	
Pazar dışı end.ül.	4230	
Bulgaristan	3690	7555
Polonya	3830	8802
Rusya	4110	9809
Çekoslovakya	5290	7188

\* Thirlwall, 1983

\*\*Turkey and European Community, 1991

1979-1990 arasında kişi başına milli gelir artışı Türkiye' de %95 iken, bu oran İspanya'da %188, Portekiz'de %162, İtalya'da %259, İngiltere'de %167, Almanya'da %102, Danimarka'da %116, Yunanistan'da %66 dır.

Türkiye ile AT ülkelerinin kişi başına GSMH'lerinin gerçek ve nominal oranlarının karşılaştırmalarında da aradaki farkları görmekteyiz. Buna göre Türkiye, Portekiz ve Yunanistan aynı düzeydedirler (Bkz. Tablo 2)

Tablo 2. AT ülkeleri GSMH larının Türkiye GSMH ya Oranları Gerçek Değerlerle

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
TURKEY	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Belgium	2.6	2.7	2.5	2.6	2.6	2.5	2.3	2.2	2.2	2.2	2.2	2.1
Denmark	2.8	2.8	2.6	2.7	2.8	2.8	2.7	2.6	2.5	2.4	2.3	2.2
W. Germany	2.9	2.9	2.8	2.8	2.8	2.8	2.6	2.5	2.5	2.4	2.4	2.4
Greece	1.5	1.5	1.4	1.4	1.4	1.4	1.3	1.2	1.2	1.2	1.2	1.1
Spain	1.9	1.9	1.8	1.8	1.8	1.8	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6
France	2.9	2.9	2.8	2.8	2.8	2.7	2.5	2.4	2.4	2.3	2.3	2.3
Ireland	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.5	1.4	1.4	1.4	1.4	1.5
Italy	2.6	2.6	2.5	2.5	2.6	2.5	2.4	2.3	2.2	2.2	2.2	2.2
Luxemburg	3.0	3.0	2.8	2.8	2.9	3.0	2.8	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7
Netherlands	2.9	2.8	2.7	2.6	2.7	2.6	2.5	2.3	2.3	2.2	2.2	2.2
Portugal	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.3	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.1
U.K.	2.7	2.6	2.4	2.5	2.6	2.5	2.4	2.3	2.3	2.3	2.3	2.2

Nominal Değerlerle

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
TURKEY	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Belgium	6.0	7.7	6.2	6.2	6.4	6.3	6.0	7.6	8.4	8.7	7.6	7.3
Denmark	7.0	8.3	7.1	7.9	8.6	8.7	8.4	10.8	11.9	12.0	10.1	9.5
W. Germany	6.7	8.5	7.0	7.7	8.3	8.2	7.5	9.8	10.9	11.2	9.7	8.9
Greece	2.2	2.7	2.4	2.8	2.8	2.8	2.5	2.6	2.8	3.0	2.7	2.5
Spain	2.9	3.6	3.1	3.4	3.2	3.3	3.1	4.0	4.5	5.0	4.8	4.7
France	5.9	7.9	6.8	7.3	7.5	7.4	7.0	8.9	9.5	9.7	8.5	7.9
Ireland	2.6	3.6	3.4	3.9	4.1	4.1	3.9	4.8	5.0	5.3	4.6	4.6
Italy	3.6	5.2	4.6	5.1	5.7	5.9	5.5	7.1	7.9	8.3	7.5	7.1
Luxemburg	6.2	8.0	6.6	6.8	7.3	7.4	7.0	8.9	9.8	10.1	8.7	8.7
Netherlands	6.1	7.7	6.3	7.0	7.3	7.0	6.4	8.1	8.7	8.8	7.5	7.0
Portugal	1.2	1.7	1.7	1.8	1.7	1.6	1.6	2.0	2.3	2.4	2.3	2.2
U.K.	4.0	6.1	5.7	6.2	6.4	6.2	5.9	6.6	7.2	8.2	7.2	6.3

Kaynak. Turkey and The European Community

Tablolardaki değerlere bakıldığında, AT ile, globalleşme bağlamında, bütünleşmemizizin güçlüğü görülmektedir. Tek Avrupa içinde yer alabilmek için siyasal, ekonomik, teknolojik engelleri aşacak yeni arayışlara yönelinmesi zorunludur.

Basit bir değerlendirme ile, AT ortalama kişi başına 1990 GSMH değerlerine erişebilmek, AT deki kişi başına GSMH bugünkü düzeyde kalmak koşulu ile, aradaki gelişme açığını kapatmak için ne kadar süreye, ne kadar bir kalkınma hızına gerek olacaktır ve bu hıza erişebilme olanağı var mıdır?.

Gelişmiş ülkelerin kişi başına GSMH düzeyine erişmek için 1990 kalkınma hızı ile (%9.9) 20 yıl, gelişmiş ülkelerin 1990 kalkınma hızları ile, (%2.9; Armstron, Arlene) aramızdaki gelişme boşluğunu kapatmak için de 28 yıllık bir süre gerekecektir. Gelişme boşluğunu kapatabilmek için ise %18.6 lık bir kalkınma hızına erişmek gerekecektir. Basit hesaplamalarla bile, sadece GSMH değerlerini AT değerlerine yaklaştırabilmek için 18-20 yıllık bir süre, %18 lere varan bir büyüme hızı gerekecektir.

Globalleşen Dünya'da ekonomimizi güçlendirecek, dış pazarlara daha çok mal ve hizmet satarak bu süreler belli oranlarda kısaltılabilirse bile, kalkınma hızını % 18 lere yükseltmek pek çok nedenden dolayı olanaksızdır. Gelecekteki ilişkilerimizi, bu nedenlerle, AT dışındaki

bloklara yönelmek gibi çözümleri aramak gerekecektir.

NOT:

Thirlwall gelişme açığını, açığı kapatabilme süresini ve bunun için erişilmesi gereken kalkınma hızını aşağıdaki şekilde hesaplamaktadır:

$$Y = Y (1+r K)^n \quad \text{Kişi başına GSMH tahmini}$$

Dt Dct DC

$$n = \frac{\log(Y_{Dt} / Y_{Dct})}{\log(1+r_{DC})}$$

Gelişmiş ülkelerin şu andaki kişi başına GSMH değerlerine erişmeleri için gerekli süre (gelişmiş ülkelerde her şey bugünkü düzeyde kalmak koşulu ile)

$$n = \frac{\log(Y_{Dt} / Y_{Dct})}{1 - \log(1+r_{DC}) - \log(1+r_D)}$$

Gelişme açığını kapatmak için geçecek süre

$$r = \sqrt[n]{\frac{Y_{Dct}}{Y_{Dt}}} - 1$$

Az gelişmiş ülkelerin, örneğin 1990-2000 yılları arasındaki GSMH yı eşitlemeleri için, erişmeleri gerekli kalkınma hızı

$$Y = \frac{Y_{Dct}}{D}$$

Gelişmiş ülkelerin 2000 yılı için hedeflenen ortalama kişi başına GSMH sı

$$r = \sqrt[n]{\frac{Y_{Dct} - (Y_{Dt} - Y_{Dct})}{Y_{Dct}}} - 1$$

Az gelişmiş ülkelerin bugünkü gelir düzeyinden, gelişmiş ülkelerin 2000 yılındaki beklenen gelir düzeyini yakalamaları ve aradaki gelişme açığını kapatmaları için gerekli kalkınma hızı

#### Kaynaklar

- DİE, "Başlıca Ekonomik Göstergeler", DİE, 1993  
Hallet, A J Hughes "The Impact of EC-92 On Trade In Developing Countries", The World Bank Research Observer, V.9, N.1, 1994  
Ohmae, Kenichi "The Emergence of Regional States", The Survey of Regional Literature, V23, 1993  
SRL "Regional Economies In Global Markets", The Survey Of Regional Literature, V26, 1993  
Strong, M, Redmond, A "Turkey and The European Community: A Forum Europe Conference, October 30-31, 1991, Brüksel  
TOBB "İktisadi Rapor", 1993  
TTSDO ve TBB "Türkiye ve AT Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Verileri Karşılaştırması", 1989, Ankara  
TÜSİAD "The Turkish Economy", 1992

## PLANLAMA BAKIŞ AÇISINDAN

### DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE ÇEVRE SORUNLARI

Prof.Dr.Şinasi Aydemir

Doğu Karadeniz Bölgesinde Çevre Sorunları Paneli  
13 Mayıs 1994/Trabzon

Çevre sorunları toplumdaki bağımsız düşünülemez. Toplum sürekli değişim gösteren, dinamik bir yapıya sahiptir. Değişkenlik kavramı artmayı, çoğalmayı, bir yerden bir yere göç etmeyi, yeni yaşam biçimleri edinmeyi içermektedir.

Diğer taraftan, toplumsal değişim ve gelişim doğal çevreden bağımsız düşünülemez. Gelişimin yükü büyük ölçüde doğal çevre üzerindedir, ve toplumla çevre arasındaki ilişki giderek çevre aleyhine gelişmektedir. Bu olgu çevre sorunları olarak tanımlanmaktadır.

Çevre sorunları, toplumun yapısına, ekonomisine, değer yargılarına, doğal- fiziksel çevre koşullarına bağlı olarak, yöreden yöreye, bölgeden bölgeye farklı özellikler gösterebilir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki çevre sorunları kentsel büyümeden, göçlerden, aşırı yoğunlaşmadan, yanlış arazi kullanımlarından, ve en önemlisi kısa dönemli yararların uzun dönemli, planlı gelişmeden elde edilecek yararların önüne konmasından kaynaklanmaktadır. OECD Beşeri Yerleşmeler Grubu Başkanı Hautajarvi bu bağlamda " insanoğlu oldukça bencil ve günlük hayatta kısa dönemli hareket etmektedir " diyerek yukarıdaki görüşe destek vermektedir (Hautajarvi, 1992).

Kentlerimiz, imar planları olmalarına karşın, plan dışı gelişmelere zorlanmaktadır. Bölgede önemli sayılabilecek gecekonduların olmamasına karşın, kentsel yapısal çevreler gecekondularından biraz daha iyi konumdadırlar: kentlerimizde yol ağı ve genişlikleri, otopark alanları, park/oyun alanları, yeşil ve rekreasyon alanları, olması gereken standart ölçülerin çok altındadır.

Genelde, kentleşme olması gereken özelliklerle olagelmediği için, kentler kalabalıklaşarak büyümektedirler, ki bunu sağlıklı ya da çarpık kentleşme olarak niteleyenler de vardır.

Kalabalıklar ise her türlü düzensizliğin ve kentsel sorunların kaynağı olarak görülmektedirler. Kalabalıklaşmadan dolayı kentlerde toplumsal ekolojide, doğal ekolojide etki ve tepkiler ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan, kalabalıklaşma ve yoğunlaşma kentsel alt yapının ve ekolojinin taşıma kapasitelerini de zorlamaktadır.



Bölgemizde de taşıma kapasiteleri suda, havada, toprakta kirlilik sınırlarına yaklaşma ya da aşma şeklinde bir baskı altına girmiş bulunmaktadır( bu nedenle TÜBİTAK'ça Yeşilirmak havzasında ekolojik taşıma kapasitelerini ve ekolojik dengeyi araştırmayı hedefleyen araştırmalar yaptırmaktadır). Taşıma kapasitelerinin zorlanması ise ekolojik dengede geriye dönüşsüz sonuçlara neden olabilmektedir.

Kentlerin, toplumlar için, sağlıklı birer çevre olarak geliştirilmeleri, ve gelişmenin sürdürülebilir olması kaynak kullanımında yenilenebilir kaynaklara yönelinmesi ve ekolojinin taşıma kapasitelerinin aşılmasına bağlıdır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yukarıda sıralanan endişelerin bir bölümü arazi kullanımından kaynaklıdır;örneğin, kent çöpünün ve sıvı atıkların denize ve derelere basit bir ön arıtma bile yapılmadan verilmesi, kıyıların doldurulması, sanayi siteleri ve iş yerlerinden denize atık salınması, bunun sonucu denizin rekreasyon amaçlı kullanımının olanaksızlaşması, deniz ürünlerinin stoklarında azalma ve beslenme zincirinin kopması bunlardan kaynaklanmaktadır.

Bir diğer çevre sorunu evsel ve endüstriyel bacalardan yayılan gaz ve toz parçacıkları yayılması ve yoğunlaşmasıdır.

Baca gazlarından kaynaklanan hava kirliliği kentlerde kış aylarında önemli bir çevre sorunu haline gelmektedir.

Trafikten kaynaklanan eksoz gazları ile hava ve çevre kirlenmesi ile gürültü de üzerinde önemle durulan bir çevre sorunudur.

Yapılaşma yoğunluğu( yüksek katlar, dar yollar, yetersiz yeşil alanlar, yetersiz havalanma, yetersiz güneşlenme) kentlerde yaşam konforuna ilişkin bir dizi çevre sorunlarına kaynaklık etmektedir.

Ve nihayet, kentlerdeki kalabalıklaşma, kentlerin köyleşmesi (rurs in urb: ketteki köylüler) olarak tanımlanan kültürel yozlaşmaya, kargaşaya, bir ölçüde de kentsel anarşiye neden olmaktadır. Üstesinden en güç gelinecek kentsel çevre sorunu ise herhalde bu tür sorunlardır.